

I . V . N

Vereniging voor natuur en milieueducatie

Hier komt misschien Uw Logo

De Wielewaal

Afd. Leek/Nietap

Jaargang 1, september 2001 (nr. 1)

I.V.N. – afdeling Leek / Nietap

Het IVN, Vereniging voor natuur- en milieueducatie, is een vereniging van vrijwilligers en beroepskrachten die streeft naar meer natuur en betere kwaliteit van het milieu. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 180 afdelingen. Meer dan 16.000 leden zetten zich actief in voor natuur en milieu door middel van allerlei voorlichtende en educatieve activiteiten.

Samenstelling bestuur:

Voorzitter a.i.	Kor Boer (aftredend 21 mrt. 2002)
Secretaris	Herman de Meijer
Penningmeester	vacant (a.i. Kor Boer)
Lid	Albert Wemmenhove
Lid	Willem Hovinga
Lid	Herman de Heer

Werkgroepen: Nog geen

Redactie-adres afdelingsblad en secretariaat:

't Kaarnhuus 24
9356 EK Tolbert
tel. : (0594-) 51 77 94 (na 19.00 h.)

Sluitingsdatum kopij volgend blad (medio maart 2002)

15 februari 2002

Redactie: Vacatures (a.i. secretaris)

Contributie:

De leden van IVN-afd. Leek / Nietap betalen minimaal f 25,00 (€11,34), gezinsleden en donateurs minimaal f 10,00 (€4,54) per jaar.

Ledenadministratie:

Nieuwe lidmaatschappen, verhuizingen, opzeggingen en overschrijvingen kunnen worden gemeld bij het afdelingssecretariaat. Opzeggingen en overschrijvingen vinden uitsluitend plaats per 1 januari van het navolgende jaar.

Omslag: Ontwerp door Willem Hovinga

Druk: Drukkerij "De Zijlen"

Inhoud:

<u>I.V.N.- afdeling leek / Nietap</u>	pg. 1
Samenstelling bestuur	pg. 1
Werkgroepen	pg. 1
Redactieadres en secretariaat	pg. 1
<u>Inhoud</u>	pg. 2
<u>Van de voorzitter</u>	pg. 3
<u>Het bestuur, nader bekeken</u>	pg. 5
De voorzitter a.i., Kor Boer	pg. 5
De secretaris, Herman de Meijer	pg. 7
Bestuurslid, Albert Wemmenhove	pg. 9
Bestuurslid, Herman de Heer	pg. 9
<i>Noot van de redactie</i>	pg. 11
<u>Activiteiten</u>	
<u>in oktober, november en december</u>	pg. 13
Vogellezing en excursie	pg. 13
Paddestoelenexcursie	pg. 14
Snertwandeling	pg. 14
<u>De Vogeltrek</u>	pg. 15
Wat zijn trekvogels?	pg. 15
Innerlijke drang	pg. 17
Steeds verder	pg. 19
Recordhouder	pg. 20
Hoe snel en hoe hoog	pg. 21
Hoe vinden trekvogels de weg?	pg. 22
Wanneer is er vogeltrek?	pg. 23
<u>Gezocht!</u>	pg. 24
<u>Agenda samenvatting</u>	pg. 25

Van de voorzitter

Begin juli j.l. hebben wij u middels een brief te kennengegeven dat het IVN, afdeling Leek / Nietap;

- weer een bestuur heeft van 5 personen (wat een luxe, ik moet er even aan wennen),
- na de zomervacantie weer een activiteiten-programma zou presenteren,
- voornemens is medio september (weer) met een eigen afdelingsblad te komen.

Het afdelingsblad is er, dat leest u nu.

Op de voorpagina staat: “Hier komt misschien uw logo”.

In het vorige schrijven hebben we gevraagd, wie verzint er een mooie en toepasselijke naam en logo. Tot nu toe is er nog niets binnen gekomen. De vraag blijft bestaan tot aan de jaarvergadering in maart 2002. Tijdens deze jaarvergadering wordt dan de mooiste naam met logo gekozen en de bedenker(st)er daarvan krijgt dan ook de prijs (aardigheidje, blijft nog even geheim). Het bestuur heeft als voorbeeld gekozen voor de Wielewaal. Een mooie vogel die jarenlang in Nienoord heeft gebroed, maar helaas de laatste jaren niet meer is waargenomen. Het afdelingsblad is er voor en door leden, donateurs en andere lezers. Dus als u copij hebt met betrekking op een natuur- en/of milieugebeuren, dan graag sturen naar het redactieadres.

Het activiteitenprogramma voor de tweede helft van dit jaar is in dit blad opgenomen. De data staan vast en er komen t.z.t. nog aankondigingen in de Midweek.

De bestuursleden stellen zich in dit blad nader aan u voor. Het zijn 5 heren en dat is wat eenzijdig. Het ideale aantal bestuursleden is 7 zodat er ook nog plaats is voor een paar dames. Voor mij is dit het laatste jaar als bestuurslid en dus kan het bestuur na de aanstaande jaarvergadering bestaan uit 7 personen waarbij 3 dames.

Dan is het bestuur weer aardig in evenwicht. Dus dames, denk er alvast eens over na, het is zo weer maart.

De natuurgidsencursus, die wordt gegeven in samenwerking met de IVN-afdelingen Roden en Peize, is op 4 januari j.l. van start gegaan met 30 cursisten (het maximum aantal). De cursus loopt door tot na de zomervakantie 2002. Er zijn inmiddels een paar afmeldingen, maar we hopen volgend jaar toch zo'n 25 á 26 nieuwe natuurgidsen in de regio rijker te zijn. Ik ervaar de cursus als heel plezierig met allemaal erg enthousiaste mensen.

Als IVN-afdeling zijn we, op verzoek van de gemeente Leek, in samenwerking met de gemeente Leek en landschapsbeheer Groningen bezig informatieborden over de natuur en de natuurontwikkeling in Nienoord te ontwerpen en te plaatsen.

Verder vindt u in dit eerste nummer een uitgebreid en interessant verhaal over de vogeltrek, geschreven door Willem Hovinga.

Ik wens u veel leesplezier met dit eerste nummer van ons afdelingsblad en hoop u geregeld bij een van de IVN-activiteiten te mogen begroeten. De natuur bekijken, het is en blijft de moeite waard.

Kor Boer
Voorzitter a.i.

Het bestuur, nader bekeken.

Op de volgende pagina's stellen de bestuursleden van uw IVN-afdeling zich aan u voor opdat u weet wat voor vlees er in de IVN-kuip zit.

De Voorzitter a.i.

Mag ik mij even voorstellen .....

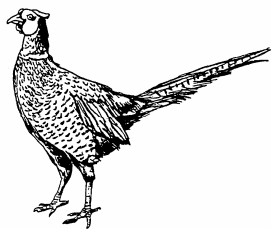
Mijn naam is Kor Boer, voorzitter en penningmeester a.i.

Een kleine 60 jaar geleden ben ik geboren tussen het oude - en het nieuwe Eelderdiepje in het gebied van de Eelder- en Peizermaden. Mijn ouders hadden daar een kleine boerderij, zodat ik midden in de natuur ben opgegroeid en mijn belangstelling en liefde voor de natuur werden toen reeds gewekt. Mijn wat nieuwsgierige aard, naar alles wat er om mij heen in de natuur gebeurde, maakte dat ik vaak allerlei zaken in de natuur beter wilde bekijken. Kikkers en vissen, maar ook vogels hadden mijn grote belangstelling.

Als beroep had ik een technisch vak, dus niet echt natuur gericht. Enige jaren heb ik in Stadskanaal gewoond waar ik met mijn gezin vaak de Drentse bossen in trok. Begin 1968 kwamen we in Leek te wonen waar we Nienoord en verdere omgeving wandelend of fietsend verkenden. In die tijd had ik het eigenlijk te druk met mijn werk en andere hobby's zoals raadslid in de gemeente Leek. Ook was ik lid van het Nivon, die o.a. een kampeerterrein "De Hondenhoek" in Lettelbert beheert. Met mijn gezin ben ik daar jaren achtereen gedurende enkele weken per jaar terreinwacht geweest en kon dan vogels, reeën en konijnen van dichtbij gadeslaan. Maar de drukte van mijn baan slokte veel van mijn vrije tijd op. Soms zag ik dat de knoppen van de bomen begonnen te zwellen (lente) en dan viel het mij ineens op dat het blad alweer begon te kleuren (herfst) zonder dat ik van de natuur had genoten. Ik besloot dat wat anders aan te pakken. Ik werd lid van het IVN. Om meer over de natuur te leren heb ik besloten een natuurgidsencursus in Roden te gaan

volgen. Vooral het gidsenwerk, mensen laten zien hoe mooi de natuur is, doe ik met plezier. Daarna kwam ik in het bestuur van het IVN, afdeling Leek / Nietap. Maar na een aantal jaren wordt het dan tijd dat andere mensen die taken gaan overnemen. Later viel de afdeling in een diepe winterslaap. In 1999 vroeg de provinciale consulent NME mij of ik wilde helpen de afdeling te wekken uit die winterslaap. Na enig beraad heb ik gezegd dat ik dat voor een half jaar wilde doen, maar niet langer. Er was alleen nog een penningmeester, Barend van Barneveld. Samen met hem ben ik begonnen onze afdeling weer te wekken middels een groencursus. Het bleek dat onze afdeling 50 jaar bestond. Nagenoeg de oudste van ons land. De provinciale consulent overwoog om een natuurgidsencursus op te starten ergens in de provincie. Dit leek ons een mooie gelegenheid om het 50 jarige jubileum te vieren. Vandaar dat het half jaar dat ik wilde blijven is uitgelopen tot 3 jaar. Maar nu is het definitief, met de komende jaarvergadering treed ik af als bestuurslid, maar dat wist u al. Van de natuur hoop ik nog vele jaren te genieten en als natuurgids ook anderen daarvan te laten genieten.

Kor Boer

De Secretaris

Gaarne wil ik mij, als nieuw lid én secretaris van de I.V.N.-afdeling Leek/Nietap, aan u voorstellen. Mijn naam is **Herman de Meijer** en ik werd 45 jaar geleden geboren in West-Zeeuws Vlaanderen. Na de middelbare school studeerde ik één jaar tuin- en landschapsarchitectuur in Boskoop, waarna ik de overstap maakte naar de Middelbare Tuinbouwschool te Utrecht alwaar ik mijn hoveniersdiploma behaalde. Een open sollicitatiebrief resulteerde al snel in twee jaar werk voor de gemeente Amersfoort als tekenaar / ontwerper. Hierna ging ik opnieuw aan de studie aan de Sociaal pedagogische Academie 'Middeloo' te Amersfoort (nu onderdeel van de Hogeschool Utrecht). Ik volgde hier de studierichting Creatieve (Proces)therapie. In 1979 startte 'Middeloo' naast de bestaande specialisaties muziek, dramatische expressie en beeldende vorming met een vierde experimentele specialisatie: tuin. Hier deed ik mijn eerste ervaringen op binnen instellingen in de gezondheidszorg via stages in o.a. de Willem Arntz Hoeve te Den Dolder en Psychiatrisch Ziekenhuis "Voorburg" te Vught. Een jaar bestaande uit het aannemen van projectmatige klussen volgde tot in het voorjaar van 1984 een in aanbouw zijnde nieuwe instelling voor geestelijk gehandicapten in de provincie Groningen een hovenier met hulpverleningservaring zocht. Aldus kwam ik te werken binnen de nog in de opbouwfase verkerende stichting 'Sintmaheerd' te Tolbert.

Inmiddels zijn we 17 jaar verder. Ik werk nog steeds als hovenier / chef agrarische dienst voor wat nu inmiddels de veel grotere stichting 'De Zijlen' is geworden.

Ik heb binnen die 17 jaar bijna 9 jaar deel uitgemaakt van de Ondernemingsraad (waarvan 8 jaar als secretaris) en als zodanig een grote fusie van zeer nabij meegemaakt. Leerzaam !!

Tien jaar geleden maakte ik een lange solotrektocht dwars door Zuid-Amerika van Lima in Peru naar Rio de Janeiro in Brazilië. Mijn leven heeft zich inmiddels met twee kinderen verrijkt. En ik ben interim voorzitter en regiocoördinator van een landelijke vereniging van cultuurtechnici, allen in dienst van zorginstellingen.

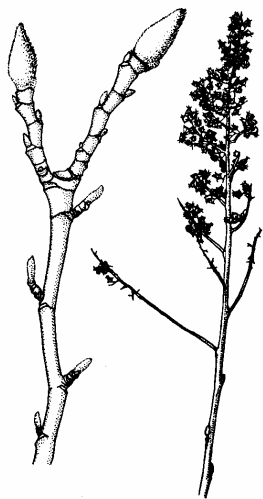

Al met al een druk en boeiend leven waarin gelukkig ook nog ruim plaats is voor allerhande natuurbelevissen. Daarbij verkeer ik de gelukkige omstandigheid dat ik binnen mijn werk de vrijheid heb gekregen om een tweetal terreindelen te hebben mogen herstellen (pingorvine), c.q. heb mogen ontwerpen en aanleggen (voormalig sportveld), tot wat nu twee fantastisch mooie natuurgebiedjes zijn geworden.

Om u nieuwsgierigheid te prikkelen: gedurende het jaar komt u in willekeurig volgorde o.a. een drietal soorten orchideeën tegen, maar ook Parnassia, Gele Morgenster, Bevertjes, Ratelaar, Gulden en Slanke Sleutelbloem, Valeriaan, Duizendguldenkruid, de kleine watersalamander, vele soorten libellen en juffertjes.

Kortom, ik ben een bevoorrecht mens.

Herman de Meijer

Bestuurslid Albert Wemmenhove

In het kader van een rondje voorstellen van de bestuursleden doe ik m'n verhaaltje.

Het is fantastisch, dat er weer wat bloei zit in de afdeling Leek/Nietap van het I.V.N.

Het is goed, dat we als IVN-afdeling nieuwe impulsen laten uitgaan om mensen enthousiast te krijgen voor hun eigen leefomgeving. 't Wordt tijd dat er meer naar de geïllustreerde flora van Nederland wordt gegrepen en/of de verrekijker gepakt om te genieten van onze gevleugelde vrienden (of draaf ik door?)

Ik ben bestuurslid geworden om te proberen een bijdrage te leveren aan leuke, leerzame activiteiten, want meer dan ooit is er een behoefte om te genieten van alles wat leeft, bloeit en groeit. Ik zal me iets nader introduceren. Ik hou van de natuur en in het bijzonder van zee, wind en duinen. Ik ben gehuwd en ik heb al best veel dingen gedaan. Als onderzoeker was ik zeer gecharmeerd van allerlei medische vraagstukken. Ik heb wiskunde en natuurwetenschappen gestudeerd in de studierichting biologie.

Tijdens mijn studie was ik veel bezig met stoffen en cellen in het laboratorium. Kortom vrij veel lab- en bureauwerk. Daarom is het alleen al ter compensatie fijn om de natuurbeleving wat meer aandacht te geven. Dat kan bij het IVN.

Voorts ben ik werkzaam in het bedrijfsleven en het onderwijs. Het meeste van de tijd wordt momenteel opgeslokt door mijn werk bij de RSG De Borgen, een geweldige scholengemeenschap in onze gemeente. Als docent havo/vwo verzorg ik lessen algemene natuurwetenschappen en biologie.

Ik ben eigenlijk altijd wel met natuur en milieuvraagstukken bezig geweest zowel beroepshalve als ook vrijwillig. Ook nu ben ik deelnemer van het Platform LA21 (namens mijn werk) en Kor Boer doet hetzelfde namens het IVN.

Tot slot spreek ik de wens uit dat we in onze regio met het nieuwe bestuur in goede harmonie leuke dingen kunnen doen voor onze afdeling en dus voor u.

Daarom mijn voorstel: blijf lid, maak nieuwe leden en maak mensen enthousiast voor natuur en milieu.

Met vriendelijke groeten.

Albert Wemmenhove.

Bestuurslid Herman de Heer

Even voorstellen, mijn naam is Herman de Heer, NME-consulent voor het basisonderwijs regio Westerkwartier. Ik ben ooit begonnen als onderwijzer, toen leraar en later 10 jaar wetenschappelijk medewerker onderwijskunde aan de lerarenopleiding van RUG, nu dus NME-er, schoolbioloog.

Ik werk vooral voor de basisscholen, 40 stuks in 3 gemeentes, mijn kantoor staat in Leek, maar ik ben aangehaakt als werknemer van Landschapsbeheer Groningen (straks Hoogkerk). De scholen uit Leek, Marum en Grootegast huren mij dus in. Bij het LBG doe ik de boomprojecten door de hele provincie en maak lesbrieven die aansluiten bij hun werkzaamheden.

Op grond van een jaaraanbod kunnen scholen bestellingen doen, daarbij kunnen ze per bouw (kleuter-, onder-, midden- en bovenbouw) kiezen uit:

- a. Lespakket (voor elke bouw 8, met een verdeling over planten, dieren, mensen, milieu en techniek)
- b. Levend materiaalpakketten (voor elke bouw 2 of 3)
- c. Leskisten (ongeveer 20)
- d. Veldwerkkisten (ongeveer 2 x 10)
- e. Buitenwerkprojecten, excursies en natuurpaden (dit jaar 6)
- f. Losse lesbrieven (ongeveer 60)
- g. Grote gemeentelijke NME-projecten.

Leuk vind ik vooral de omgang met de kinderen, ik probeer daarbij mijn eigen enthousiasme over te dragen op de schooljeugd. Ik vind het dan ook prachtig als ze weer nieuwe dingen ontdekken in de natuur. Als ik zeg waar je op moet letten, waar je moet kijken, dan komt de oogst vanzelf. Wat ook leuk is, is dat de leraren en ouders het daardoor ook interessanter gaan vinden. Natuurervaringen binnen de reguliere schoolpraktijk zijn gering en natuur- en ecologiekennis van de eigen streek is veelal slecht bij alle doelgroepen. Ik hoop dan ook dat onze IVN-afdeling hier iets in positieve zin aan gaat veranderen.

Herman G. de Heer

Noot van de redactie

Wellicht volgt later nog een nadere kennismaking met Willem Hovinga. Problemen met de gezondheid belemmeren hem momenteel een actieve deelname binnen het bestuur.

Bottelroos (*Rosa rugosa*)

ACTIVITEITEN

in oktober, november en december 2001

Vogellezing en excursie:

Voor veel mensen begint de winter met de V van trekkende ganzen die de vorst en kou vooruit snellen. Grote groepen ganzen zijn voor ons zo vanzelfsprekend, dat we ons nauwelijks realiseren hoe bijzonder ze eigenlijk zijn. Nergens anders komen zo veel ganzen voor. Alleen in ons natte laagland vinden ze precies wat ze nodig hebben om de winter door te komen: ruimte, rust en vooral veel gras. Het Lauwersmeergebied is zo'n gebied waar in de wintermaanden duizenden ganzen te zien zijn. Maar niet alleen de gans, nog heel veel meer vogels trekken met de winter in aantocht naar het zuiden. Midden oktober is de vogeltrek volop op gang. Daarom organiseren we in deze maand een tweetal activiteiten met de vogeltrek als thema.

- Maandag 8 oktober, lezing met dia's over de vogeltrek en de vogels van het wad en het Lauwersmeergebied.

Plaats: café 'de Waag' te Nietap, aanvang 20.00 h.

- Zondag 14 oktober, vogelexcursie naar het Lauwersmeergebied.

vertrek 8.00 h. vanaf de carpoolplaats "Station Leek" (vanuit Leek links voor het viaduct over de A7).

We gaan carpoolen !!

Gaarne **vooraf aanmelden** bij het secretariaat, of op 8 oktober voor of na de dialezing.

Paddestoelenexcursie:

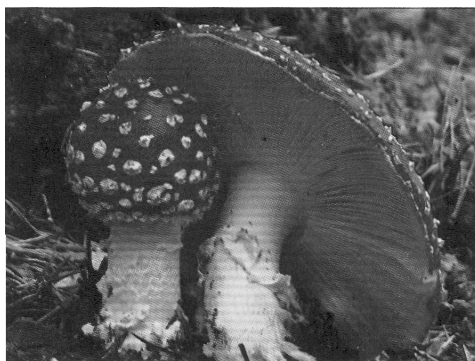
De herfst is het beste jaargetijde om paddestoelen te zien. De vaak nog warme temperaturen gecombineerd met een relatief hoge vochtigheidsgraad veroorzaakt een explosie van paddestoelen.

Om al dit schoons eens onder deskundige begeleiding van dichtbij te aanschouwen organiseren we op

- Zaterdag 3 november een paddestoelenwandeling.

Plaats: Natuurschoonbos te Nietap, aanvang 14.00 h.

Vertrekpunt parkeerplaats met informatiebord nabij boswachterwoning aan de Vagevuurselaan.

Snertwandeling.

Niet dat we snertweer verwachten (dat kan overigens wel het geval zijn), niet dat we collectief van een snerthumeur blijf zullen geven, maar gewoon een mooie wandeling waarbij we wel zullen zien wat de natuur ons te tonen heeft met als afsluiter de mogelijkheid om (op eigen kosten) een kop warme snert tot u te nemen.

- Zondag 16 december, aanvang 10.00 h.

Plaats: Coendersbos te Nuis,

Vertrek vanaf de parkeerplaats voor museum "Het Rieuw" en het huis Coendersborg.

Gaarne **vooraf aanmelden** bij het secretariaat.

DE VOGELTREK

Wat zijn trekvogels?

Vogels in onze omgeving zijn vaak zo gewoon dat je er vaak niet bij stilstaat als je ze ziet. Huismussen, spreeuwen, kokmeeuwen en houtduiven, waar zie je ze niet? Als je wat beter oplet zie je zelfs vinken, roodborstjes en koolmezen. Soms zie je zelfs grutto's, kolganzen en boerenzwaluwen. Die huismussen zie je het hele jaar door, maar de kolgans zie je alleen 's winters, de grutto en de boerenzwaluw daarentegen zie je alleen 's zomers. Veel vogelsoorten zijn hier niet het gehele jaar aanwezig, zij trekken op een bepaald moment weg en komen later weer terug. Dit zijn trekvogels waarover dit artikel zal gaan. Denk niet dat u na afloop van dit verhaal de vogeltrek kunt verklaren. Toch weten we wel een hoop over de trekvogels en hun leven. De wetenschappers zijn nog hard bezig en zullen in de naaste toekomst de geheimen van de vogeltrek steeds verder ontrafelen. In Zuid-Afrika werd enkele jaren geleden een boerenzwaluw gevangen die al zestien maal tussen dat land en Engeland op en neer gevlogen was. Men kon dat vaststellen aan de hand van zijn ringetje dat hij om een van zijn pootjes had. Zestien jaren was deze zwaluw in de lente van Zuid-Afrika naar Engeland gevlogen en in het najaar weer van Engeland naar Zuid-Afrika. Wat een immense prestatie van zo'n klein vogeltje, keer op keer was hij onbekommerd of misschien wel ' met lood in zijn schoenen' zijn lange mysterieuze vlucht begonnen, recht op het doel af, duizenden kilometers na duizenden kilometers. Alle risico's van zo'n enorme tocht ten spijt scheen dat toch de beste manier voor hem te zijn om in leven te blijven en in die zestien jaar had de kleine boerenzwaluw op zijn verre tochten bijna de afstand van de aarde naar de maan afgelegd. Oké, wij vliegen ook naar Afrika en om de aarde en naar de maan, met brullende motoren en met de hulp van uiterst ingewikkelde elektronica, maar de kleine boerenzwaluw had die hulpmiddelen niet nodig, zestien jaren vond hij feilloos de weg over de continenten, een vogeltje dat past in onze handpalm, met een hartje, kleiner dan een bruine boon.

Allerlei vragen komen bij ons op als we gaan nadenken over het wonder van de trek. Wat zijn trekvogels en waarom blijven ze niet gewoon rustig op hun plekje? Hoe komt het dat de ene vogel 's zomers bij ons broedt terwijl de andere wintergast bij ons is? Nog ingewikkelder wordt het als we ons gaan afvragen hoe vogels elke keer weer de weg vinden en hoe de belangrijkste trekroutes boven ons werelddeel verlopen? Onder vogeltrek verstaan we het wegtrekken van bepaalde vogelsoorten uit het broedgebied naar het winterkwartier en het bij aanvang van het volgende broedseizoen terugkeren uit het winterkwartier naar het broedgebied. De vogeltrek is dus een duidelijk gericht en bovendien periodiek verschijnsel. Alle andere door vogels uitgevoerde verplaatsingen vallen niet onder het begrip 'trek'. Vogels die niet trekken en die dus het hele jaar zo'n beetje in de omgeving van hun broedgebieden te vinden zijn noemen we standvogels. Het aantal soorten standvogels is niet zo groot. Een paar voorbeelden zijn zwarte kraai, winterkoning en natuurlijk de huismus. Maar we zijn er nog niet. Het merkwaardige doet zich soms voor dat bij één en dezelfde vogelsoort een deel standvogel is en een ander deel trekvogel. Vogels die in het noordelijke deel van hun verspreidingsgebied broeden trekken in het najaar naar warmere streken, terwijl exemplaren van dezelfde soort die zuidelijker broeden standvogel zijn en klaarblijkelijk niet worden genoodzaakt in de herfst te verhuizen naar een vriendelijker omgeving met voldoende voedsel. Een goed voorbeeld van zo'n gespleten vogelsoort is de merel. In onze omgeving is de merel grotendeels standvogel. Ze leven zo dicht bij de mensen dat ze het hele jaar door wel hun kostje kan opscharrelen. Maar de merels die ver weg van de mensen, b. v. in de bossen van Scandinavië, broeden zijn rasechte trekvogels en ondernemen iedere herfst opnieuw de reis naar het zuiden. Voorbeelden van echte trekvogels zijn ooievaar, koekoek, ganzen en zwaluwen. Er zijn soorten bij die tot ver in de poolcirkel broeden en bij ons overwinteren zoals bijvoorbeeld veel ganzensoorten. Andere vogelsoorten daarentegen overwinteren tot diep in het zuiden van Afrika en broeden bij ons, zoals de ooievaar en de boerenzwaluw. Maar een ding hebben al deze vogels gemeen, of ze nu bij ons broeden of wintergast zijn, in de herfst verlaten ze hun

vertrouwde broedgebied waar ze zijn opgegroeid om een vaak duizenden kilometers lange tocht vol gevaren te maken naar een gebied waar ze de winter kunnen overleven.

Innerlijke drang

Op het eerste gezicht lijkt het niet erg moeilijk te verklaren waarom een vogel de lange trektocht aanvaardt: hij verlaat zijn zomerkwartier als de temperatuur te laag gaat worden en het voedselaanbod te gering. Het volgend voorjaar keert hij terug om er te profiteren van het voedsel dat dan weer volop voorhanden is. In zijn algemeenheid is de vogeltrek eigenlijk een reactie op het wisselen der seizoenen. Het trekinstinct zou zijn ontstaan onder invloed van uitwendige omstandigheden: temperatuurdaling, voedseltekort en een tekort aan daglicht. Toch wachten vogels niet tot het te laat is maar trekken ze weg als er nog voldoende voedsel aanwezig is en de temperatuur nog aangenaam is. Omgekeerd komt de vogel op een zodanig gepland tijdstip terug in zijn broedgebied, dat hij niet te vroeg is en het gevaar zou lopen dood te vriezen en ook niet te laat waardoor de tijd om te broeden en de jongen groot te brengen te kort zou worden. Op het juiste moment is er een innerlijke drang die hem noodzaakt weg te trekken, een trekdrift die periodiek op gang wordt gebracht door allerlei scheikundige processen in het vogellichaam. Hoe wordt een vogel ingegeven al die buitengewone prestaties te leveren? Er moet in de eerste plaats een neiging in algemene zin zijn om te gaan trekken. Proeven hebben aangetoond dat dit vaak afhankelijk is van de totale hoeveelheid licht. Vermindering of vermeerdering van de hoeveelheid licht brengt allerlei hormonale veranderingen teweeg die grote invloed hebben op de stofwisseling. Zo ontstaat binnen enkele dagen een flinke vetlaag die de vogel voldoende vetreserve verschaft voor de lange vliegreis. Wanneer het lichaam van de vogel op deze wijze is voorbereid op de komende reis, kan de trekneiging in engere zin, de trekdrang, onder invloed van het weer of van andere uitwendige factoren worden opgeroepen. De vogels die onder hun instinct wegtrekken hebben maar weinig tijd nodig om van trekneiging tot trekdrang te komen en weg te vliegen.

Daarentegen kunnen veel weervogels maandenlang wachten op de eigenlijke doorslaggevende prikkel, zoals een plotselinge daling van de temperatuur. Een heel aantrekkelijke theorie die dit trekinstinct zou kunnen verklaren is de volgende: de drang om weg te trekken zou zijn ontstaan aan het einde van de laatste grote IJstijd. Door het steeds verder afsmelten van de ijskap werden de noordelijke gebieden van de wereld geleidelijk aan in het zomerhalfjaar beter bewoonbaar en kwamen er steeds meer nieuwe voedselgebieden voor de vogels bij. De bewoonbaarheid van die vrijkomende gebieden werd door de vogels op de voet gevolgd. Veel soorten die door de ijstijd gedwongen waren geweest naar het zuiden te vluchten, kwamen nu weer naar het noorden opringen waar zij konden profiteren van lange dagen en waar zij rijke voedselgebieden aantroffen, kortom uitstekende omstandigheden om hun jongen groot te brengen de soort in stand te houden. Maar voor de barre winter het noorden overviel moesten ze zorgen weer weg te zijn. Blevেন ze toch dan kwamen ze van de honger en van de kou om het leven en zij die op tijd waren weggetrokken en de winter in een leefbare omgeving hadden doorgebracht waagden het de volgende zomer terug te keren naar het noorden, waar dan opnieuw een rijke voorraadschuur aan voedsel onder het gesmolten ijs te voorschijn was gekomen en ze verzekerd konden zijn van enkele weelderige maanden. Zo zouden deze vogels trekvogels zijn geworden en de evolutie zou er dan voor hebben gezorgd dat de drang om te trekken in de vogel werd ingebakken, zodat op het juiste moment de juiste handelingen worden verricht. Niet alleen de drang om te gaan trekken, ook de richting waarin de vogel moet trekken wordt hem ingegeven door dat wonderlijke mechanisme in dat kleine vogellijf. Verbazingwekkend is bijvoorbeeld het gedrag van de jonge koekoek. Weken nadat zijn ouders waarmee hij overigens nooit contact heeft gehad omdat het koekoeksei door de ouders wordt ondergeschoven in andermans nest naar Zuidoost-Afrika zijn vertrokken, neemt de jonge koekoek het grote besluit om in zijn eentje de verre tocht te beginnen naar zijn winterkwartier. Hij is daar nog nooit geweest, hij vliegt niet met zijn ouders mee maar gaat op eigen wieken en komt precies in de goede omgeving terecht waar hij de winter door kan brengen.

Hieruit blijkt wel heel duidelijk dat niet alleen de drang om te trekken maar ook de trekrichting en de plaats om de reis te beëindigen in de vogel zijn ingeprent.

Steeds verder

We keren nog even terug naar het einde van de laatste grote IJstijd, ongeveer 20.000 jaar geleden. Door het steeds verder afsmelten van de ijskap, een proces dat duizenden jaren in beslag nam, kwamen er zoals gezegd steeds meer gebieden vrij voor de vogels. Zij kregen steeds meer land tot hun beschikking en dat bracht met zich mee dat de afstanden die ze moesten overbruggen tussen zomer- en winterkwartier steeds groter werden. Al die tijdschema's voor de heen- en terugreis moesten zeer nauwkeurig worden geprogrammeerd omdat de vogels op het juiste tijdstip op hun broedplaatsen moeten arriveren. Sommige vogelsoorten leggen maar betrekkelijk korte afstanden af op hun trektochten, andere daarentegen moeten zeer lange afstanden overbruggen. Vinken en groenlingen trekken soms maar een paar honderd kilometer, van Scandinavië bijvoorbeeld naar West-Europa, toch altijd nog een hele opgave voor zo'n klein vogeltje. Maar wat de vinken presteren is niets in vergelijking tot zomergasten als de tjiptjaf en de zwartkop, twee kleine zangvogels die 's winters rond de Middellandse zee of in Noord-Afrika verblijven, een reis van ongeveer 3000 kilometer. Echte lange afstandsvliegers zijn de meeste andere kleine zangertjes zoals de fitis, de gekraagde roodstaart, de nachtegaal en ook de ooievaar en de zwaluwen die op hun reis naar het zuidelijke deel van Afrika afstanden van 8000 tot 10.000 kilometer afleggen. Een enorme prestatie als men bedenkt dat ieder najaar een groot deel van de trekvogels bestaat uit jonge vogels die nog maar enkele maanden eerder kaal en hulpeloos uit het ei gekropen zijn.

Recordhouder

Recordhouder op het gebied van de vogeltrek is zonder twijfel de noordse stern. Deze vogel broedt in het noorden tot ver in de poolcirkel en trekt in de herfst over de evenaar naar de Zuidpool, een reis van ongeveer 18.000 kilometer, waar hij opnieuw van de zomer profiteert. Trekvogels leggen dus vaak enorme afstanden af en daarbij is het van belang te weten dat ze soms wel en soms geen tussenlandingen kunnen maken. De Waddenzee is voor veel trekkende steltlopers een gebied om in het voor- en najaar nieuwe energie op te doen. Ze zijn er dan ook massaal aanwezig. Hele wereldpopulaties van bepaalde vogelsoorten maken voor korte of voor langere tijd gebruik van de mogelijkheden die de Waddenzee hen biedt. Een aantasting van dit gebied zou het einde kunnen betekenen voor vele steltlopersoorten. Maar er zijn ook gebieden waar de vogel in een keer moet overvliegen, de Sahara is hiervan een goed voorbeeld. Trekkende vogels kunnen in de Sahara geen voedsel vinden en zullen dus in een keer deze barrière moeten oversteken. Ook grote zeeën zoals de Middellandse zee moeten ze in een keer oversteken. Vaak zie je dan gebeuren dat de vogels zich concentreren op die plekken waar de overtocht het smalst is. Deze concentratiepunten in de trekroutes van vogels worden stuwingen genoemd.

Hoe snel en hoe hoog?

Over de snelheid waarmee de vogels op de trek vliegen is lang gespeculeerd. Zo beweerde Heinrich Gatke eind vorige eeuw dat blauwborstjes 300 kilometer per uur aflegden. Andere onderzoekers leidden uit terugmeldingen van geringde vogels af dat sommige 1000 kilometer in 24 uur haalden, al wist men natuurlijk niet in hoeverre de wind hieraan had bijgedragen. Uit radarwaarnemingen bleek echter, dat de meeste kleine vogels bij windstil weer niet meer dan 30-35 kilometer per uur afleggen. Iets grotere soorten zoals spreeuwen en merels bereiken een snelheid van 40- 45 per uur. De meeste vogels houden tijdens de trek een vlieghoogte aan van 100-1500 meter. Van piloten weten we echter dat vogels tot op zeer grote hoogte kunnen vliegen. Op zes kilometer hoogte zijn wadvogels als grutto's waargenomen terwijl sommige ganzen zijn waargenomen op een hoogte van 9500 meter. De meeste vogelsoorten vliegen niet in een speciale formatie maar er zijn er ook die wel volgens een bepaald patroon vliegen. Zeer bekend zijn de V- formaties van eenden en ganzen. In zo'n V-formatie vliegend profiteren de vogels van een opwaartse stroom die wordt veroorzaakt door de vleugelslag van hun voorganger. Op deze manier besparen ze een hoop energie. De voor aan vliegende vogels moeten zich dus het meest inspannen en meermalen is dus ook waargenomen, dat de kopvliegers afzakken naar achter in de formatie. Kennelijk willen zij dan andere vogels het zware werk laten overnemen; mogelijk spelen ook sociale factoren een rol. Formatievliegen heeft alleen betrekking op grote vogels. De meeste kleine trekvogels zijn zelfs eenzame vliegers en zij vormen de meerderheid. Een andere manier om energie te besparen tijdens de trek is gebruik maken van thermiek. Op dezelfde manier als zweefvliegtuigen gebruik maken van warme opstijgende luchtstromen doen grotere vogels zoals roofvogels en ooievaars dit ook. De vogels winnen op de warme opstijgende lucht al cirkelend hoogte en zweven dan, als ze genoeg hoogte hebben gewonnen, in glijvlucht naar hun doel. Als gevolg van dit trekgedrag beginnen roofvogels en ooievaars

later op de dag zo rond het middaguur met trekken omdat de lucht eerst moet opwarmen.

Hoe vinden trekvogels de weg?

De vraag hoe vogels de weg vinden, hoe ze navigeren en zich oriënteren heeft de mens al heel lang bezig gehouden. Men zag wel dat bepaalde vogels verdwenen en na verloop van tijd weer aanwezig waren, maar men had er vroeger geen idee van waar ze heen trokken. Vroeger heeft men nog wel gedacht dat zwaluwen naar de maan vlogen om daar te overwinteren of in de modder van een rivier weggropen. De laatste tientallen jaren weten we er iets meer van. We weten dat jonge vogels instinctmatig de goede richting opvliegen. Maar hoe weet dat vogeltje nu op welk punt hij moet stoppen omdat het winterkwartier bereikt is. Volgens een theorie zou er een verband bestaan tussen de vetvoorraad die een vogel opslaat en het aantal uren dat hij moet vliegen om zijn winterkwartier te bereiken. Volgens deze theorie zou zo'n jonge vogel neerstrijken op het juiste plekje, omdat op dat moment de gehele vetvoorraad is verbruikt en de drang tot verder vliegen wegvalt. Uit proeven is bekend dat volwassen vogels in staat zijn om onder veranderende omstandigheden toch hun weg te vinden naar hun winterkwartier. Ze zijn dus in staat om zich te oriënteren. Maar waarop? Recent onderzoek heeft aan het licht gebracht dat vogels dat op precies dezelfde manier doen als vroegere zeevaarders. Zij kunnen zich oriënteren op bepaalde hemellichamen. Dagtrekvogels maken daarbij gebruik van de stand van de zon terwijl nachttrekkers zich voornamelijk richten op de poolster en de sterren in de omgeving van de poolster. Daarnaast maken vogels natuurlijk ook gebruik van oriëntatie op de grond. Vooral de hoogvliegers zullen veel gebruik maken van deze mogelijkheid omdat zij grote stukken land kunnen overzien. Vooral rivieren en kanalen die in noord-zuid richting lopen worden hiervoor vaak gebruikt. Ook het aardmagnetisme dat van plaats tot plaats verschilt is mogelijk van belang bij het navigeren van trekvogels. Proeven wijzen in die richting.

Wanneer is er vogeltrek?

Eigenlijk kan in iedere maand van het jaar wel vogeltrek worden waargenomen. De grootste en meest massale trekbewegingen vinden echter in het najaar plaats omdat dan de oude en de jonge vogels gaan trekken. Als het nog volop zomer is en niemand aan de komende winter denkt, zo eind juli, beginnen de eerste vogels al uit West- Europa weg te trekken. Dat zijn onder meer de tortelduif en de wielewaal. In augustus en tot ver in september vertrekken de insecteneters en van oktober tot diep in november verlaten de spreeuwen, lijsterachtige en zaadetende zangvogels hun broedgebied. Hoe komen deze verschillen tot stand? Niet alleen de afstand die de vogels moeten afleggen speelt hierbij een rol. Ook de aard van het voedsel dat ze eten bepaald wanneer de vogels wegtrekken. De insectenetende vogels leggen hun vetreserve die ze nodig hebben voor de trek aan in de zomer als er een overvloed aan insecten is. De zaadeters die in het algemeen minder ver weg trekken, hebben wat langer de tijd omdat veel zaden ook langer beschikbaar blijven dan insecten, evenals de talloze bessen voor lijsters en spreeuwen. De voorjaarstrek, de terugkeer van de vogels naar hun broedgebied, manifesteert zich aanmerkelijk minder massaal dan de trek in het najaar. Dat heeft diverse oorzaken. In de eerste plaats vliegen de vogels in het voorjaar sneller en leggen per etmaal grotere afstanden af. Deze haast kan waarschijnlijk worden verklaard uit de drang tot broeden die zich aankondigt. Een nog belangrijker oorzaak van de minder massale trek in het voorjaar is gelegen in het feit dat er veel minder vogels terugkeren dan in de voorgaande herfst vertrokken. Toen waren het er tweemaal zoveel: de gevaren van de reis (jacht en obstakels) en de overwintering (insecticiden) hebben zich danig doen gelden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de lente terugkerende zangvogeltjes van pure blijdschap gaan zitten zingen omdat ze de tocht hebben overleefd.

Willem Hovinga

GEZOCHT !

De Vliegenzwam, de bekende rode paddestoel met witte stippen, u weet wel waarop kabouter Spillebeen zat heen en .....

Vaak treft u ze in de nabijheid van berken.

Al uw waarnemingen van de paddestoel (met of zonder kabouter) gaarne met vermelding van vindplaats even doorgeven aan Herman de Heer.

tel. privé: (0594-) 50 51 84

tel. werk: (0594-) 55 16 70

AGENDA samenvatting

Maandag 8 oktober, aanvang 20.00 h.

Lezing over trekvogels

Zondag 14 oktober, vertrek 8.00 h.

(Trek)vogelexcursie in lauwersmeergebied

Zaterdag 3 november, aanvang 14.00 h.

Paddestoelenwandeling in Naturschoonbos

Zondag 16 december, aanvang 10.00 h.

Snertwandeling in Coendersbos

N.B.: Let u tevens op de aankondigingen in “De Midweek”
i.v.m. nadere informatie, aanvullingen of wijzigingen !

Bovenstaande activiteiten kosten voor volwassenen f 3,50 (€1,59) en
voor kinderen tot 16 jaar f 1,00 (€0,45).

Voor leden en donateurs zijn de activiteiten gratis toegankelijk.

